KÁNONOK ÉS ONTOLÓGIÁK

LACZÓ FERENC

Trencsényi Balázs:
A nép lelke
Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában
Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011. 760 oldal, 3900 Ft

I

Jelentős időtávokat átfogó, sokszínű politikai közösségeket és szerteágazó értelmiségi szubkultúrákat összehasonlító eszmetörténeti kutatások, köztük a német-osztrák, orosz és oszmán-török birodalmi centrumok között elhelyezkedő Kelet-Közép-Európa modern kori politikai gondolkodástörténetét szintetizáló tudományos program intellektuális megtervezése és gyakorlati kivitelezése mellett az immár negyvenedik életévéhez közeledő Trencsényi Balázs nevéhez fűződik e régió nemzeti kánonjainak ki- és átalakulását bemutató antológiák kiadása – sok esetben újonnan angolra fordított elsődleges forrásokkal és komoly tudományos apparátussal. Továbbá elméleti és módszertani reflexiókat bőségesen tartalmazó programatikus szövegek, historiográfiai áttekintések és mélyenszántó kritikák szerzője, aki most – a készülő nagyobb mű egyes aspektusaiba bepillantást biztosító résztanulmányok után – megjelentette szemlátomást sokéves intenzív kutatómunkán alapuló első monográfiáját.[1] Számos pályatárs fiatalabban fejezte be első könyvét, de e művek között nehezen találnánk nagyobb szabású, ambiciózusabb, eredetibb és szokatlanabb munkát Trencsényiénél. *A nép lelke* már megjelenésében is némileg formabontó, kifejezetten tömzsi könyv, de tartalmilag is sok meglepetéssel szolgál majd azon olvasók számára, akiknek az imént vázolt előzmények esetleg elkerülték a figyelmét – és, tehetjük hozzá azonnal, alighanem azok számára is, akikét nem.

Az intézményesítetlen lét szolid bájának folytatólagos élvezete ellenére évtizedek óta folynak magas színvonalú eszmetörténeti kutatások Magyarországon. Ezek többek között olyan, érzésem szerint nem kellőképpen méltatott eredményekhez vezettek, mint a Bibó István Szellemi Műhelyhez köthető, 2004-ben indított és a Trencsényi monográfiájával immár tizennegyedik kötetét jegyző Eszmetörténeti Könyvtár (e sorozat részeként jelentek meg többek között Balog Iván, Dénes Iván Zoltán, Gángó Gábor, Kecskeméti Károly, Kovács Gábor és Perecz László fontos munkái). A magyar politikai eszmék történeti kutatása az utóbbi időben kifejezetten megélénkült.[2] E benyomás kialakulhatott már Schlett István sok ezer oldalas áttekintésének vagy Takáts Józsefnek a modern kort tárgyaló, invenciózus, de meglehetősen rövidre sikerült nemzeti szintéziskísérletének alapján is.[3] Még tovább erősödik azonban, ha (a teljesség igénye nélkül) a fiatalabb szerzők munkáira is vetünk egy pillantást. Szűcs Zoltán Gábor munkájára a nemzeti történelem rendszerváltás-korabeli politikai használati módjairól – amely fontos inspirációkat merített

1 ■ E monográfia jelentősen rövidebb angol változata 2011 őszén szintén megjelent: Balázs Trencsényi: *The Politics of National Character. A Study in Interwar East European Thought.* Routledge, London, 2011. A négykötetesre tervezett, de végül öt könyvben kiadott antológia első két kötete Trencsényi szerkesztésében jelent meg: Balázs Trencsényi – Michal Kopeček (eds.): *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945),* Vols. I–II. 2005–2006. Trencsényi tanulmánygyűjteménye: Trencsényi Balázs: *A politikai nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok.* Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, Bp., 2007. A jelenleg folyó *Negotiating Modernity. History of Modern Political Thought in East Central Europe* kutatás honlapja: www.negotiating.cas.bg.

2 ■ Trencsényi könyve egyedül Bibó Istvánt tárgyalja önálló fejezetben (II/6.). Jelzem, hogy Bibó születésének századik évfordulóján a megemlékezések miatt (legalábbis időlegesen) megváltozott a helyzet, és a Bibó István Szellemi Műhely szakmai munkája komolyabb figyelmet kapott.

3 ■ Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*, I–II. Századvég, Bp., 2009–2010. Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet.* Osiris, Bp., 2007.

4 ■ Szűcs Zoltán Gábor: *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban 1989–1993.* L'Harmattan, Bp., 2010. Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941.* Új Mandátum, Bp., 2010.

5 ■ A regionális történetírás kihívásáról komparatív keretben: Diana Mishkova – Bo Stråth – Balázs Trencsényi: Regional History as a 'Challenge' to the National Frameworks of Historiography: The Case of Central, Southeast, and Northern Europe. In: Matthias Middell – Lluis Roura y Aulinas (eds.): *World, Global and European Histories as Challenges to National Representations of the Past* (megjelenés alatt). Szeretném megköszönni Trencsényi Balázsnak, hogy elolvashattam e még publikálatlan tanulmányt.

6 ■ A kelet–nyugati lejtő kortárs jelentőségét többek között sok magyar példán illusztrálja Attila Melegh: *On the East-West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe,* CEU Press, Bp., 2006.

7 ■ Az összeurópai összefoglalásokban a közelmúltig csak elvétve szerepeltek kelet-közép-európai szerzők, vö. Terence Ball – Richard Bellamy: *The Cambridge History of Political Thought in the Twentieth Century* Cambridge University Press, Cambridge, 2003. Az egyik első (és csak részben sikeres) kísérlet a hidegháború korából megörökölt intellektuális-geográfiai megosztottság meghaladására: Jan-Werner Müller: *Contesting Democracy. Political Ideas in Twentieth-Century Europe.* Yale University Press, New Haven, 2011.

J. G. A. Pococknak a politikai nyelvekről alkotott felfogásából, és amely ezáltal módszerében bizonyos fokig Trencsényiével is rokon –, illetve Romsics Gergely ideológiatörténeti-emlékezetpolitikai összehasonlító nagymonográfiájára, amely tematikájában is érintkezik Trencsényi művével. Mindkettejük alapvető célja a két világháború közötti jobboldali gondolkodás felgöngyölítése, Magyarország tárgyalásakor sok „szekfűológiai" rejtelemmel fűszerezve.[4]

A fokozott aktivitás ezen örömteli jelei ellenére nehezen vitatható Trencsényi állítása arról, hogy a kelet-közép-európai régió történettudományos irodalmaiból nagyon hiányzik a retorikák, a diskurzusok és a transznacionális ideológiai jelenségek feldolgozása (19. old.).[5] Trencsényi tisztában van azzal is, hogy ez sok szempontból konstruált régió, melynek elemzése sajátos nehézségekkel jár. Maga is jelzi, hogy „az átalakulások meghatározó folyamatai általában nem horizontálisak", a helyi diskurzusok nyugati forrásokból rendszerint többet merítenek, olyannyira, hogy a regionális közeg (azaz a legközelebbi szomszédok) tudomásulvétele sokszor mindössze az „utánzó versengés" jelenségében érhető tetten (23. old.). Ennek következtében *A nép lelke* lapjain felvonultatott sok tucat szerző közül Trencsényi csak néhányról említheti meg, hogy voltak a könyvben tárgyalt másik két kultúrának legalább az egyikéhez köthető, jelentős intellektuális élményei.

Miközben a kelet-közép-európai régió tehát korántsem magától értetődő elemzési egység, az effajta kontextualizáció a nemzetközi tudományos előrelépés szempontjából mégis már-már megkerülhetetlen. Tisztában kell lennünk ugyanis azzal, amit Trencsényi igen korán és pályatársai közül talán a legmélyebben tudatosított: a nemzetközi történettudományos életben magyar történészként csak a nemzeti keretnél tágabb (minimum regionális) kompetenciákkal és ismeretekkel lehet érdemben részt venni. Ennek érdekében pedig szükség lehet a bevett szimbolikus hierarchiák, például a nyugat–keleti lejtő elgondolás alkalmazásának (melynek alapján Berlint és Párizst közelebbinek érezzük, mint Bukarestet vagy Szófiát) megkérdőjelezésére is.[6] E szubverzív lépést Trencsényi azzal teszi meg, hogy magyar esettanulmányát a román és a bolgár mellé helyezi: bár nem hallgatja el a modern kor kezdetén fennálló aszimmetriákat, ennél sokkal fontosabbnak tartja, hogy a két világháború közötti időszakban a régió országainak nagyfokú kulturális-eszmei szinkronitására irányítsa figyelmünket (660. old.). Eközben azt is hangsúlyozza, hogy e regionális, sőt összeurópai szinkronitás paradox módon antimodernista ihletésű volt, és a „felzárkózás" törekvése a nyugati civilizáció „öndestruktív ideológiáihoz" kapcsolódott (710. old.).

Munkásságának regionális-nemzetközi orientációján túl Trencsényi interdiszciplináris műveltségének összetettségével, történeti horizontjának szokatlan tágasságával és tudományos nyelvének kevertségével is kitűnik a fentebb említett kiváló eszmetörténészek között. Történészi tevékenysége erős filozófiai alapokon nyugszik, de elemzéseiben az irodalom- és társadalomtudományos eszköztár egyes elemeit is alkalmazza. Messze túlmenve a történetelméleti kulcskérdések komoly formátumú történésztől elvárható figyelembevételén, *A nép lelke* komoly teret szentel bizonyos filozófiai jellegű kérdések tisztázásának. A könyv narratívájában például kulcsfontosságú a „nemzeti lényeg" normatív eszméjének elterjedése, amit Trencsényi szorosan a nemzetkarakter ontologizáló nyelvének megjelenéséhez és felfutásához köt.

Már-már párját ritkító a szerző történeti horizontjának tér- és időbeli tágassága. Trencsényi legfőképpen az egymást rendszerint kegyesen ignoráló, ráadásul az összeurópai panorámákból is gyakran kimaradó és így jellemzően önmagukra maradó kelet-közép-európai diskurzusok összevetésére specializálódott, miközben az itteni eszmetörténeti fejlemények összeurópai keretbe helyezését is ambicionálja (lásd különösen a könyv I/3. részét).[7] Ugyanakkor az összehasonlítás metódusát tekintve *A nép lelke* viszonylag hagyományosnak mondható: a szerző nemzeti esettanulmányokat helyez egymás mellé, az összevetésre leginkább a konklúzió lapjain kerít sort. Bár a komparatív keretben való gondolkodás az egyes esettanulmányok tartalmát is nagy-

ban befolyásolta, a konklúzió olvasásakor válik igazán nyilvánvalóvá, hogy ebben a keretben az egyedi (nemzeti) eseteket is mélyebben érthetjük meg.

Trencsényi másrészt az eszmetörténeti elemzést (Fernand Braudel után szabadon) a *longue durée* átalakulások, a sorozatos újrahasznosítások és eltérő átértelmezések bonyolult folyamatait vizsgálva gyakorolja: a nemzetkarakterológiai vitákat elemző *A nép lelke* mindhárom esettanulmánya a modern kor egészének panorámáját nyújtja, erősen koncentrálva az európai katasztrófa korára – a könyv angol címében szerepel is a két világháború közötti *(interwar)* kifejezés.[8] A három nemzeti, illetve nyelvi alapon definiált eset eltéréseitől függetlenül, a könyvben elbeszélt történetek az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején érik el tetőpontjukat. Ekkorra a nemzetkarakterológiai beszédmód „sok országban lényegében a politikai legitimáció központi alkotóeleme lett" (44. old.) – írja Trencsényi –, a kelet-közép-európai régió legtöbb országában pedig „az egész politikai szférát maga alá gyűrte a nemzeti esszencializmus" (11. old.). A könyv egyik központi állítása, hogy a „nemzeti lényegre vonatkozó kérdés és a politikai modernitás problémája addig sohasem látott mértékben kapcsolódott össze" (65. old.).

Trencsényi finoman próbál egyensúlyozni az eszmetörténeti horizontok időbeli kifejlésének elképzelése és e horizontok koronkénti eltéréseinek (azaz a viszonylagos diszkontinuitások) hangsúlyozása között: a *longue durée* determinációkat úgy hangsúlyozza, hogy eközben elkerüli a teleologikus narratíva csapdáit.[9] Álláspontja köztes pozíciót foglal el a XX. századi antiliberális szélsőségekkel kapcsolatos magyarázatok Jan-Werner Müller által azonosított két modellje között: az évszázados előzetes fejleményeket vázoló (például Jacob Talmon vagy Martin Malia egyes munkái) és a leginkább a XX. század első felének sajátosságaira fókuszáló művek között (többek között ide sorolható Karl-Dietrich Bracher és François Furet értelmezése).[10] Az elbeszélés ívének sajátosságaival magyarázható, hogy Trencsényi a nemzetkarakterológia 1945 utáni újrahasznosításainak, meglepő virulenciájának izgalmas és kevéssé feltárt történetét már konklúziója részeként tárgyalja. E konklúzió a történetet a jelenig vezeti: éppúgy kitér a romániai újrakanonizációs eljárásokra, mint az aktualizálás és a historizálás kísérletének egyidejűségére a jelenkori Magyarországon.

A könyv narratívájának megalapozottságát pedig többek között a forrásanyag *viszonylagos* behatároltsága és homogenitása szavatolja. *A nép lelke* elemzései publikált dokumentumokon alapulnak, amelyek műfajilag sem térnek el radikálisan egymástól, hiszen közöttük egyértelműen a tudományos (illetve esetenként paratudományos vagy egyenesen „historiozofikus") és esszéisztikus próza dominál. A viták kifejezés alcímbeli szerepeltetéséből is kikövetkeztethető, hogy a könyv a nyilvánosság szféráját vizsgálja, anélkül hogy e nyilvánosság szerkezetének alakulását, illetve (ennél lényegesebb módon) a felvonultatott szerzők nyilvánosságbeli státusát külön elemezné. Annyit mindenesetre leszögezhetünk, hogy Trencsényi kutatásának fókuszában az „eredeti eszmegyártók" állnak, nem pedig az eszméket (Hayek értelmében) „másodkézből" forgalmazók (például a filozofikus beállítottságú államférfiak, a politikai tanácsadók vagy a kreatív módon tevékenykedő csúcsbürokraták).

A szerző magas absztrakciós szintű (és ez nem csak a történész pályatársak jellemzően kevéssé elméleties nyelvhasználatával összevetve igaz) és helyenként kifejezetten sajátosnak tűnő elemzői nyelvet alakított ki. Megítélésem szerint könyvének befogadása és értékelése is nagyban függ majd e fogalmi háló megértésének és elfogadásának milyenségétől. Vegyünk mélyebb lélegzetet: ezen elemzői szótár kulcsfogalmai között említendő a vita, a diskurzus, az eszmerendszer, a retorika, a kánon, a narratíva, a téma, a beszédmód, a toposz, az érv, az értelmezés, a konstrukció, a koncepció, az ideológia, a program, az ajánlat, a vízió, a projekció, a megfeleltetés, az összefonódás, az átkódolás, továbbá az identitás, a trauma, a modernitás, a történetiség, a temporalitás, az előfeltevés, a horizont, a keret, a kontextus, a normativitás és az esszencializmus és további, kevésbé bevett fogalmak is, amilyen a metahistorikus és a metapolitikai. Trencsényi a konkrét történeti besoroláskor előszeretettel használja az univerzalista, a nacionalista, a romantikus, a pozitivista, az organicista, a modernista, az autochtonista, a liberális és a konzervatív megnevezést. Az absztrakciós szint illusztrálására pedig legyen elegendő a következő megfogalmazás: „kevésbé elvontan ez azt akarta jelenteni, hogy az általában ahistorikusnak tartott parasztságot tekintette a nemzetiség autentikus letéteményesének." (256. old.)

Szövegelemzéseit Trencsényi e kevert és helyenként roppant sűrű elemzői nyelven végzi. Úgy is mondhatnánk, hogy miközben bevallottan elsősorban „szerzői intenciókat és fogalmi kereteket kíván

8 ■ Trencsényi kora újkori eszmetörténettel is foglalkozik: Balázs Trencsényi – Márton Zászkaliczky (eds.): *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe.* Brill, Leiden, 2010. László Kontler – Balázs Trencsényi: Hungary. In: Glenn Burgess – Howell Lloyd – Simon Hodson (eds.): *Religion, Law and Philosophy: European Political Thought, 1450–1700.* Yale University Press, New Haven, 2008.

9 ■ E problémának komoly figyelmet szentel Szabó Márton és Szűcs Zoltán Gábor írása: Fogalomtörténeti perspektívák. *Múltunk,* 2011. 2. szám, 14–15. old.

10 ■ Jan-Werner Müller: European Intellectual History as Contemporary History. *Journal of Contemporary History,* 2011. 3. szám, 576. old.

11 ■ Az antimodernizmus (konkrétabban a radikális konzervativizmus, az etnoprotekcionizmus, az értékválság diskurzusa, a politikai vallások és a nemzeti ontológiák, valamint a hagyományosabb konzervativizmus újrafogalmazásai és az antimodernista lázadás formái) a témája a kollektív identitásdiskurzusokat regionális keretben bemutató (fentebb már említett) antológiasorozat Marius Turda és Diana Mishkova szerkesztésében hamarosan megjelenő utolsó kötetének. E kötetben *A nép lelke* lapjain elemzett legjelentősebb román és bolgár szerzők közül is jó néhányan szerepelnek majd. Köszönöm Trencsényi Balázsnak, hogy a kötet terveibe bepillantást nyerhettem.

értelmezni", leginkább az eszmetörténeti források elemzői fogalmakba átfordítását műveli, azaz eszmetörténeti-történetfilozófiai vitában elfoglalt pozíciókra fordítja le (és ezáltal gyakran magasabb regiszterbe emeli fel) a nemzetkarakterológiai diskurzusokat (19. old.). Az elemzői nyelv ennyire tudatos és szisztematikus használatának tagadhatatlan előnyei mellett vannak árnyoldalai is: az analízis olyannyira dominál a könyv lapjain, hogy az eredeti fogalomhasználati sajátosságok, akárcsak az egyedi poétikai megoldások, a tengernyi bevont szöveg különleges zamatai kevéssé idéződnek fel – szó szerinti idézetek is csak kis számban szerepelnek.

Bár a könyv elemzései kétségkívül igazolják a szerző kijelentését, mely szerint munkája „módszertani szempontból számos értelmezési hagyomány találkozási pontján helyezkedik el", *A nép lelke* módszerét alapvetően szerzőcentrikusnak látom. Szolid módon előregörgetve eszmetörténeti-történetfilozófiai narratíváját, a monográfia leginkább sok-sok román, magyar és bolgár értelmiségi legfőbb műveinek átgondolását tartalmazza. (Azzal együtt is, hogy a könyv valódi ágensei a diskurzusok, így a politikai fejlemények is leginkább a „másodlagos kontextushoz" sorolódnak.) Hosszabban elemzi (többek közt) Bibó István, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Konsztantin Galabov, Ivan Hadzsijszki, Bogdan P. Hasdeu, Atanasz Iliev, Nae Ionescu, Janko Janev, Karácsony Sándor, Szpiridon Kazandzsiev, Eugen Lovinescu, Petar Mutafcsiev, Németh László, Constantin Noica, Constantin Rădulescu-Motru, Najden Sejtanov, Szekfű Gyula és Ştefan Zeletin munkáit. E jelentősebb szerzők diskurzusainak az általános trendekhez kapcsolódó és az egyedi jellemzőit Trencsényi úgy világítja meg, hogy komoly figyelmet szentel diskurzusaik és pozícióik időbeli változásának is.

E többségükben kanonikusnak számító szerzők eszméinek átgondolása és újrakontextualizálása alighanem sok új ötlettel szolgál majd életművük kiváló ismerőinek, akikre, tegyük rögtön hozzá, Trencsényi helyenként, de összességében nem túl nagy terjedelemben utal. Trencsényi minden bizonnyal nem a létező értelmezői hagyományok ismerete nélkül írta művét, de alapvetően ezek radikális újragondolására és átírására törekedett. Így nem is meglepő, hogy nem minden esetben tudta kamatoztatni a már létező szakirodalmat. Az elsődleges forrásokat előnyben részesítő újraértelmező szintézis igényében Trencsényi a hazai eszmetörténet-írás egy másik, rendkívül szorgalmas és ugyancsak impozáns (bár módszertanilag kevésbé tudatos) monográfiákat alkotó, egyúttal jóval könnyebben befogadható művelőjére, Gyurgyák Jánosra emlékeztet.

II

A nép lelke arra vállalkozik, hogy felfejtse, milyen elképzelések fogalmazódtak meg a nemzeti sajátosságokról és történelemről az elmúlt kétszáz év folyamán Kelet-Európában. Szerzőjének figyelme ennek során a „modern kollektív identitásdiskurzusokra" irányul. Egyik fő célja a nyugatosok és autochtonisták kettősségére épülő hagyományos önleírási tradíció meghaladása, amelyet sok tudományos értelmező kritikátlanul átvesz. Más szinten a monográfia a nacionalizmus „ideológiai funkcióváltásának" okaira és folyamatára kíváncsi, azaz nagyszabású, komparatív és történetfilozófiailag is megalapozott eszmetörténeti kísérlet annak bemutatására, hogy az integrális nacionalista diskurzus hogyan írta felül egyre inkább az emancipatorikus romantikus diskurzust, hogy idővel miként esszencializálódott és ontologizálódott.

A könyv tágabb célja „egyes országok identitásdiskurzusának, különböző kulturális konfigurációinak nyomon követése a »modernitás válságának« kontextusában" (20. old.). Trencsényi a kelet-európai nacionalizmusok radikalizálódását ezen általánosabb válság, a közösség és a temporalitás kapcsolatának átalakulása kontextusában próbálja elbeszélni és megérteni – miközben korántsem keresi e jelenségek apologetikus magyarázatát. Sőt határozottan leszögezi, hogy bár a nemzetkarakterológiai vitákban komoly szellemi teljesítmények is születtek, a karakterológiába „gabalyodás" a közösségi önismeret „csapdahelyzeteként", „neurotikus reakcióként" is felfogható (709. old.).

A nép lelke feltérképezi a modernitás ellen belülről indított kelet-európai lázadások formáit. E lázadás jellemzően az esztétikai és a politikai-gazdasági szféra összefonódásában, az esztétikai kategóriák átpolitizálásán keresztül bontakozott ki, és a múlttal való folytonosság elutasítása ellenére is főként konzervatív formában valósult meg: a radikális konzervativizmus ezen hibridje a jövőnek a normatív múlt (avagy Trencsényi szavaival: „prehistorikus konstrukciók") általi meghódítását tűzte célul.

Trencsényi e politikai-ideológiai fejlemény eszmetörténeti megnevezésére az antimodernizmus kifejezést ajánlja, melyet a modernizmustól éppúgy megkülönböztet, mint az amodernizmustól.[11] Kifejti, hogy míg a kulturális antimodernizmusnak mély gyökerei vannak, az antimodernista politikai ideológiák csak később alakultak ki. Ezen „ideológiai ajánlatok" végül épp azokban a társadalmakban tehettek szert a legnagyobb befolyásra, ahol a kulturális diskurzusok (többek között az intézményes identifikációs keretek krónikus gyengesége miatt) „lényegében teljesen felülírták a politikai intézményrendszert" (35. old.).

Az antimodernizmus hagyományának tárgyalása során Trencsényi bemutatja egy sor nemzetközi trend kelet-európai átvételeit és átalakításait, verzióit és sajátos mutánsait. A két világháború közötti nemzetkarakterológiák „legjelentősebb előfutárának" a főleg Wilhelm Wundt iskolateremtő tevékenységéhez köthető „néplélektani paradigmát" nevezi, mely bár eredetileg a „pozitivista légkör terméke" volt, nemzetközi fogadtatása „az esszencialista jellemzőket emelte

ki" (51. old.). Visszatérően tárgyalja a leginkább Gustave Le Bon által meghatározott tömegpszichológia, továbbá a generációs ideológiák, a politikai antropológiai és a geopolitikai gondolkodás, valamint a konzervatív forradalom (elsősorban német) intellektuális irányzatához kapcsolódó eszmék román, magyar és bolgár variációit is.[12]

Eközben e kultúrákat korántsem redukálja egyoldalúan a befogadó fél szerepére: hangsúlyozza, hogy a helyi hagyományok alternatívákat hordoznak, és végtére is pontosan e lokális hagyományok és a transznacionális diskurzív trendek *kölcsönhatásait* érdemes vizsgálni. Úgy hiszem, a politikai nyelvek sokrétű, részben lokális, részben importált forrásainak és a politikai diskurzus idővel eltolódó kereteinek feltárása olyan intellektuális vállalkozáshoz tartozik, amelynek legtágabb kerete a modernitás helyi tárgyalási módjainak tanulmányozása – és végső soron historizálása. A modernitás helyi tárgyalásának és e kölcsönhatásoknak a vizsgálatából fakad amúgy Trencsényi borús kétellyel megfogalmazott kérdése: „nem éppen abból fakadt-e a totalitárius kísértés, hogy a kelet-európai országok megkísérelték fölvenni a lépést a nyugat-európai modernitással" (195. old.)?

A nép lelke szerint e kelet-európai lázadások szorosan összefüggtek a szimbolikus hierarchiák autochtonista megfordítási kísérleteivel is. Az organikus fejlődés elképzelésének (az első világháború kataklizmáját követő) leáldozásával, a válságdiskurzus elterjedésével párhuzamosan a nyugatosodás normatív képe erejét vesztette. Az elmaradottság stigmáját visszautasítók a helyi partikularizmusokat olykor kifejezetten a felsőbbrendűség jeleivé stilizálták. Ennek legradikálisabb következménye alighanem a protokronizmus felfutása volt – melyet viszont különös módon nemcsak az antimodernista lázadás, hanem a talán inkább hipermodernistának nevezhető sztálinizmus is kitermelt. Trencsényi az antimodernizmus kapcsán hangsúlyozza, hogy felettébb ironikus módon intellektuális importok átvétele is szerepet játszott abban, hogy egyes szerzők „elvből" elutasították az importálását – az autochtonizmus intellektuális forrásvidékét is csak az imént említett kölcsönhatásokat tanulmányozva lehet felderíteni.

Első hallásra talán némileg meglepő, hogy Trencsényi mindezen megállapításokat főképpen a nemzeti karakterről az elmúlt két évszázadban folytatott román, magyar és bolgár viták alapján teszi. A nemzetkarakterológiát az autosztereotípiák fontos formájának tartja, melynek felfutása szorosan kötődött a nemzeti tudományok megalapozási kísérleteihez, és amely a „nemzet szimbolikus helyét" az „egyetemes színtéren" kívánta rögzíteni (78. old.). A nemzetkarakterológiát egyúttal a régió „politikai kultúráját átható diskurzív mintának" is tekinti, egy sor eltérő idiómában megjelenő, vitatott toposzrendszernek, sajátos fogalmi csatatérnek, amin keresztül a modernitáshoz való újfajta viszonyt és a történetiség fogalmainak átalakulását is figyelemmel lehet kísérni.

A kutatás azon tézisen alapszik, hogy a nemzetkarakter diskurzusa a modernitásra, akárcsak a politikai közösség és a transznacionális folyamatok kapcsolatára vonatkozó viták „szimbolikus keretét" biztosította. Miközben a monográfia meggyőzően bizonyítja, hogy a nemzeti alkat ahistorikus átértelmezési kísérletei remekül beilleszthetők a modernitás elleni lázadás tágabb kontextusába, a történetiséggel kapcsolatos felfogások átalakulását részben más forrásokból is kénytelen tanulmányozni. Más szóval: miközben a könyv fókuszában a nemzetkarakterológiai viták állnak, korántsem szolgáltatják egyedüli témáját – bár egyes, ugyancsak központi jelentőségű szerzők, mint például Románia esetén Nicolae Iorga, a tematika miatt háttérbe szorulnak. (Érdemes talán megjegyeznem, hogy az 1930-as és a korai 1940-es évek magyar zsidó eszmetörténetének vizsgálatakor magam is megpróbáltam felmérni a karakterdiskurzus jelentőségét, amely kétségtelenül szerepet játszott a magyar zsidó elitértelmiségi közegben, de a történetiséggel kapcsolatos pozíciók kifejtésének mindössze egyik, azaz korántsem kizárólagos módja volt.[13])

Trencsényi továbbá a radikalizálódó identitásdiskurzusok értelmezésekor a politikai romantika Carl Schmitt által vázolt modelljét is alkalmazza – ennek kulcsai a közösség transzcendenciája, a potencialitás kultusza, a szubjektív és objektív nézőpont összecsúszása és végül a romantikus szubjektum istenítése. E romantikus szerkezetet az alábbi lánc szervezi: „A közösség normatív képét az autentikus és karizmatikus egyén teremti és testesíti meg (aktualizálja), miközben az egyén autenticitása a közösség ontológiai mintájával (potencialitásával) való konvergenciától függ." (204–205. old.)

Közismert, hogy Kelet-Európában „a nemzet eszméje összefonódott a politikai romantika diskurzív szerkezetével", így Trencsényi szerint nem is meglepő, hogy (a XIX. századi időleges antiromantikus fordulatok ellenére) „a *Volksgeist* kifejezésének problémája" idővel „a politikai diskurzus kulcskérdése lett" (31. old.). Rengeteg példán illusztrálja, hogyan jutott kulcsszerephez a két világháború között az a radikálisabb romantikus konstrukció, amelyik elutasította

12 ■ A *Völkerpsychologie* irányzata igencsak marginalizálódott, de azért a közelmúltban történtek kísérletek újrafelfedezésére. Lásd Georg Eckardt: *Völkerpsychologie – Versuch einer Neuentdeckung.* Psychologische Verlagsunion, Weinheim, 1997.

13 Ennek kifejtését lásd Ferenc Laczó: Negotiating Historicity. Hungarian Jewish Scholarly Perspectives on the Relevance, Content and Meaning of History in the Age of Catastrophe. *Leo Baeck Institute Yearbook,* 56 (2011).

14 ■ Lásd Katherine Verdery: *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania.* University of California Press, Berkeley, 1991.

15 ■ Antohi inspiratív felvetései magyarul is olvashatók: Sorin Antohi: A „bovarizmustól" az etnikai ontológiáig. Románia és a Balkán. *2000,* 2002. 2–3. szám, ford. Koloszár Péter.

16 ■ Vö. Romsics Gergely fentebb idézett *Nép, nemzet, birodalom* című műve IV. 8. fejezetével, mely a Trencsényinél csörte általi diszkurzív közeledésként bemutatott fejleményeket tárgyalja meglehetősen hasonló módon, bár közben némileg más értékítéleteket megfogalmazva.

a nemzeti liberális örökséget, és a nemzeti szellemet őrző kreatív kisebbséget állította szembe az érzéketlen, de „etnopedagógiailag" befolyásolandó tömeggel.

A politikai romantika a különböző kelet-európai társadalmakra egyaránt jellemző volt. A régióban szinte mindenütt (a nagy kivétel az 1938 előtti Csehszlovákia) felerősödtek az „antimodenista és antihistoricista" ideológiai trendek, miközben a karakterológiai konstrukciók „zavarba ejtő változatossága" jött létre (65. old.). A legteljesebb, azaz legszélsőségesebb kifejletre alighanem Romániában került sor, ahol létrejött és széles körben elfogadottá vált a nemzeti filozófia – a protokronista logika ráadásul később, az 1970–1980-as években is uralta a kulturális közbeszédet.[14]

Mint másutt megjegyeztem, Romsics Gergely Habsburg Birodalom emlékezetéről írott nagymonográfiájának legizgalmasabb része az osztrák nagyfejezet, mivel Ausztriában a birodalom emlékezete közvetlenebb politikai tételeket hordozott. Ennek analógiájaként úgy érzem, Trencsényi témaválasztása a román esettanulmány kibontásakor a legszerencsésebb. A nemzetkarakterológiai irodalom alapján ugyanis itt lehet legimpozánsabban kibontani – részben Sorin Antohi elképzeléseire támaszkodva – a nemzeti ontológiák felfutásában csúcspontjára érő narratívát.[15] Bulgáriára inkább a nemzetkarakterológiai beszédmód „radikális politikai divergenciája" volt jellemző, míg Magyarországon e történeti pillanatban a szellemtörténet és az etnokulturális radikalizmus beszédmódjának bizonyos fokú közeledését lehetett megfigyelni – bár mindez inkább csak a magaskultúra szféráját befolyásolta.[16] Mircea Eliade gondolataival ellentétben Lükő Gábor „kollektív metafizikája" sosem tett szert különösebben nagy jelentőségre. Recenzióm harmadik, utolsó része ezért e hat román tematikájú fejezetet ismerteti – a szintén érdekfeszítő, de egyenként is több száz oldalas bolgár és magyar esettanulmány további ismertetése szétfeszítené recenzióm terjedelmi kereteit.

III

Trencsényi a román nemzetkarakterológiai viták történetét úgy bontja ki, hogy a nemzeti romantikának, a pozitivista-organicista mozgalomnak (a *junimizmus*nak) és a századfordulós kulturális neonacionalizmusnak szentelt esettanulmányok után jutunk el az etnikai ontológiai kísérletekig – a könyv konklúziója során pedig az 1945 utáni nemzeti kommunista felhasználásokig. A szerző állítása szerint Romániában oly módon radikalizálódott az „ideológiai paletta", hogy egyes intoleráns nacionalista programok egyúttal színvonalas szellemi teljesítményt jelentettek.

A román történet elbeszélését annak leszögezésével kezdi, hogy a nemzeti karakter „az 1830-as évek végén, és különösen az 1840-es évek elején" a „román politikai közbeszéd központi fogalmává" vált (90. old.). A román nemzeti karakterről alkotott elképzelések a nemzeti liberális (*paşoptista,* „48-as") nemzedék szövegeiben még csaknem magától értetődően kapcsolódtak a haladás gondolatához: „normatív identitásdiskurzus" és „evolúciós történelemfelfogás" jellemzően összetartozott (98. old.).

Egy sor román szerző már ekkor hangot adott azon elképzelésének, hogy a regenerációs program alapja csakis a nemzeti történelem lehet. Ez indukálhatta annak programszerű megfogalmazását, hogy a néprajzi hagyományokat tudatosítani kellene a népben, azaz Trencsényi már itt azonosítja a később óriási hatásra szert tevő „etnopedagógiai kör" kialakulását: e kör értelmében a népi kultúrából nyert nemzeti kánon visszavetítendő a népre (97. old.). Másképpen kifejezve: a terv magja, hogy a román népet etnopedagógia által kellene bevonni a haladás folyamatába. A szerző eközben arra is kitér, hogy Romániában hamar kialakult a folklórba vetített antikvitás kultusza: „a nemzetépítés és a kulturális kanonizáció ekképpen kéz a kézben járt az archaizmus kultuszával." (104. old.)

Időben előrelépve megtudjuk, hogy Romániában az 1860-as évekre felbomlott „a helyi hagyományok, külső modellek és a történelmi fejlődés »kvázi-teológiai« szemléletének egysége" (106. old.). A főként jászvásári junimista szerzők kritikája szerint ugyanis „a modern életstílus és intézmények kialakulását a normatív nemzeti karakter felbomlása kísérte" (107. old.). A junimizmus naturalista és organicista alapokon állt: a kulturális utánzást a romlás forrásaként, a társadalmi koherencia megszűnése, az elit és a nép között kialakuló szakadék kiváltó okaként láttatta. Trencsényi eközben hangsúlyozza, hogy a múlttal való folytonosság junimista imperatívusza nem vonta maga után a múlt idealizálását: a haladásba vetett hitük miatt e szerzőktől távol állott ún. regresszív utópiák felvázolása.

Trencsényi megítélése szerint azonban a junimista nemzetértelmezésben így is „benne rejlett az antiliberális radikalizáció lehetősége" (112. old.). Értelmezése szerint Mihai Eminescu például „a nemzeti liberalizmus junimista kritikájában rejlő organicista potenciált radikalizálta" (116. old.), egyes gondolatai pedig kifejezetten a később jóval teljesebben kibontakozó nemzeti ontológiai diskurzushoz köthetők. A további etnicizálódás irányába hatott az is, hogy Bogdan P. Hasdeu a „nemzeti-demokratikus" román önkép megfestésekor összekapcsolta a demokratizáló és az etnicizáló törekvéseket (120–123. old.). Trencsényi úgy értékel, hogy bár Hasdeu a szekuláris diskurzusból indult ki, mégis eljutott a nemzet szakralizációjának programjához (126. old.)

A nép lelke ezek után kifejti, hogy a századfordulón megerősödtek „a kontinuitás iránti vonzalomra apelláló konzervatív karakterológia mintái": a román nacionalizmus radikalizálódott és etnicizálódott (134. old.). A könyv Alexandru Dimitrie Xenopol munkásságában kapcsot fedez fel a junimizmus és az új kulturális nacionalista diskurzus között: konkrétabban azt mutatja be, hogy Xenopol miként használta fel a nemzeti alkat diskurzusát a tudományok nacionalizá-

lásának felvetésekor. A századforduló radikalizációs hulláma Aurel C. Popovici politikaelméleti írásaiban is tetten érhető: ő úgy jelenik meg a könyv lapjain, mint aki az antidemokratikus konzervativizmus és a radikális, mobilizáló etnonacionalizmus közötti közvetítésre tett komoly erőfeszítéseket (139. old.). A román antiszemitizmus történetének egyik kulcsszereplője, Alexandru C. Cuza pedig úgy szerepel, mint aki „a kulturális és biológiai aspektusok egyesítésére törekedett", és a szociáldarwinista diskurzusból átvette többek között az „apokaliptikus degeneráció" látomását (135–136. old.). A román nacionalizmus kulturalista fordulata továbbá Octavian Goga írásaiban is kimutatható, állítja Trencsényi, mivel Goga kifejezetten „az etnicitás és a spiritualitás kölcsönhatására helyezte a hangsúlyt", sőt később a biopolitikai nemzeti homogenizáció irányába radikalizálta gondolatait (145. old.).

Trencsényi Constantin Rădulescu-Motru szokatlanul változatos intellektuális pályafutását részletesebben tárgyalja: e pálya alapján „az organikus evolucionizmus paradigmájának fejlődési vonalát" kísérli meg felvázolni (148. old.). Miközben Rădulescu-Motru a nemzetkarakterológiát „politikai metatudományként" kívánta felhasználni, a szerző állítása szerint gondolkodásának fejlődése „az import javaknak és eszméknek a »nemzeti kultúra« nevében történő bírálatától az agrár-populizmuson át a radikális etnopolitikáig" ível (148. old.). Élesen antiliberális és korporatista fordulata után Rădulescu-Motru a „nemzeti doktrína" kanonizálását propagálta, tudjuk meg (155–156. old). Trencsényi olvasata szerint az 1940-es évek elejére a totalitárius „korkövetelmények" és a saját, *Völkerpsychologie* hagyományába ágyazódó organicista konzervativizmusa kezdett összefonódni (161. old.)

E jobboldali karakterológiai eszmék tárgyalása mellett Trencsényi áttekinti a nyugatos-modernista álláspontok történetét is, a nemzetkarakterológia ugyanis Romániában a modernista program legitimálásának is meglehetősen gyakori eszköze volt. Garabet Ibrăileanu például úgy vélte, hogy a nemzet is a modernitás terméke, és a románok sikere „csakis a külföldi kulturális és intézményi eredmények elsajátításán múlik" (165. old.). Írásaiban a nemzeti karakter ily módon „a megfigyelés és társadalomelemzés programjának része maradt", dinamikus fogalomként értelmeződött, nem vált normatívvá (170. old.). Eugen Lovinescu eközben a junimista gondolatok teljes kifordítását végezte el, olvassuk. Lovinescu szerint Romániában éppen „az import, másolt formák teremtették meg a helyet a nyugati civilizáció mélyebb struktúrái számára": a forma lényegileg tartalommá alakult (197. old.). A kollektív alkat fogalma így nála elsősorban a helyi körülményekhez alkalmazkodás képességét jelölte. Mihail Ralea úgy kívánta a nemzeti sajátosságot tanulmányozni, hogy elutasította a nemzeti különlegesség felmagasztalását: Trencsényi értelmezése szerint a nemzetkarakterológiát kifejezetten szembe kívánta fordítani a tradicionalizmussal és a miszticizmussal – bár idővel tett engedményeket e téren (172. old.). A magyar polgári radikalizmushoz hasonlatos problémákat felvető Henric Sanielevici az urbanizáció és a modernizáció legitimálására törekedett, amihez eszközül (az imént említett szerzőkhöz hasonlóan) az uralkodó etnikai sztereotípiák megfordítását is alkalmazta (181. old.). Liberális kiindulópontjától később azonban eltávolodott, sőt fajelméleti fejtegetésekbe bonyolódott.

Trencsényi olvasatában Ştefan Zeletinnek sikerült a legeredetibb módon feje tetejére állítania az egyre dominánsabb „autochtonista szemantikai keretet": Zeletin ugyanis azzal vádolta az autochtonistákat, hogy az absztrakció csapdájába estek, és egy idegen világ (a premodern agrárvilág) képére kívánják átformálni a társadalmat (190. old.). Zeletin ily módon a liberálisokat írhatta le a helyi valóságban gyökerező politikai-ideológiai formációként, és őket nevezhette a nemzeti érdek valódi képviselőinek. Zeletin liberalizmusa azonban furcsa képződmény volt: a modernizáció logikáját igencsak sarkosan bontotta ki, és végül a társadalom „nyugatosítása" és a nemzeti autarkia párhuzamos elérésének programjához jutott el (192–195. old.).

A nemzetkarakterológia felhasználásában tetten érhető átfedés modernisták, konzervatívok és jobboldali radikálisok között Trencsényi szerint azt mutatja, hogy a modernisták (mondhatni nyugatos önképük ellenére) ugyanúgy a kor román episztemikus közösségéhez tartoztak – miközben hangsúlyaik sajátosak voltak. A szerző emellett utal arra, hogy a nemzetkarakterológia nyugatos-modernista felhasználása az autochtonista kulturális paradigma kikezdésére tett tudatos stratégia részeként is szemlélhető (202–203. old.). Értékelése szerint azonban e szerzők stratégiája kevéssé volt hatékony, sőt gyakran önrombolóvá vált: végül sokszor alárendelték modernizációs törekvéseiket a nemzetépítés állítólagos szükségleteinek.

Más román szerzők eközben ahistorikus és szuprahistorikus diskurzusokat hoztak létre. Felfogásuk szerint „nem a közös múlt konstituálja a közösséget, hanem éppen a közösség normatív képe teremti meg a közös múltat", fejti ki Trencsényi (204. old.). A történelem náluk ily módon bezárult a történelmi végzet toposzába, és metafizikai spekuláció tárgyául szolgálhatott. *A nép lelke* lapjain Lucian Blaga például „a kollektív transzcendencia és a populáris kultúra innovatív értelmezése" miatt érdemel különleges figyelmet (208. old). Blaga „a karakter fogalmát elsősorban az emóciókra és a közösség temporalitására vonatkoztatta", állítja (210. old.). Miközben Blaga a történelmet romboló hatású, kontrollálhatatlan erőként tételezte, felfogása szerint a román falu metafizikai mátrixszal rendelkezett, amire akár nagy kultúrát is lehetne alapozni. Trencsényi egyrészt leszögezi, hogy Blaga metafizikájának kulcsmotívuma a reintegráció, elmélkedései nosztalgikusak, és passzivitást sugallnak. Ez a politikai aktualizációs kísérleteket igencsak megnehezítette. Másrészt azt is hangsúlyozza, hogy az ortodo-

xizmussal szembeni egyre élesedő vitája ellenére Blaga a román filozófiai autochtonisták alapvető hivatkozási pontjává vált.

Nichifor Crainic ellenben nyíltan támogatta a politikai ortodoxia célkitűzéseit, sőt az 1930-as évek vége felé közel került az ortodoxista totalitarizmus doktrínájához. A könyv szerint Crainic írásaival az ortodox etnocentrizmus olyan formáját alkotta meg, amelyben „a Közösség maga vált végső transzcendens instanciává" (216. old.). A román teológiai gondolkodás legfontosabb képviselőjeként bemutatott Dumitru Stăniloae teokratikus gondolkodása Trencsényi szerint szintén összemosta „a nemzeti identitás diskurzusát és a teológiai doktrínát" (226. old.), Nae Ionescunak pedig sikerült összekapcsolnia a „nemzetépítő, nemzedéki és történetfilozófiai" diskurzust (235. old.). Ionescu a nemzeti megújulás filozófiájában gyökerező kompakt diskurzussal állt elő, mely a nemzeti sajátosság kérdését is filozófiai vizsgálódás tárgyává tette. Vasile Băncilă eközben új típusú, totális nemzeti tudományt, a nép misztikus spiritualizációján alapuló nemzeti teológiát kívánt létrehozni: „a románokra jellemző spirituális-tradicionalista filozófiai rendszer főbb vonalainak felvázolására törekedett." (240. old.)

Trencsényi e szerzők elemzése által érzékelteti, hogy a nemzeti filozófia körüli viták során számos kísérlet történt autochton módszertan kialakítására. Beállítása szerint a román szélsőjobboldalnak az 1930-as évek második felére sikerült „a nemzeti sajátosság meglehetősen kompakt diskurzív keretét" kidolgoznia (245. old.). A rendkívüli tehetségeket felvonultató ún. fiatal generáció *(tânăra generaţie)* ekkoriban létrehozta „a modernista esztéticizmus és az antimodernista kollektivizmus, a dekadencia és az ortodox spiritualizmus, illetve az antipolitika és a totalitárius elköteleződés" radikálisan új elegyét (252. old.).

Trencsényi ezen értelmiségi generáció tagjairól szóló fejezete „a legjellemzőbb és gyakran nagyon is idioszinkretikus" diskurzustípusok felmutatására vállalkozik (254. old.). Elemzései a temporalitás és a historicitás, valamint a nemzeti kánon újradefiniálásának kísérleteire fókuszálnak. Állítása szerint ezen új román nemzeti diskurzusban ugyanis központi szerepet kapott a történelem fölé emelkedés eszméje. E szerzők célja Trencsényi értelmezésében nem más volt, mint hogy „egyfajta történelem fölötti szinten helyreállítsák a normatív múlttal való folytonosságot" (257. old.). Másképp kifejezve: az archaikus lét harmonikusságát hangsúlyozták, és a nemzeti megújulást a lét alapjaihoz való visszatérésként értelmezték, ily módon nemzetkarakterológiai toposzokat is ontológiaivá kódoltak át.

Trencsényi szerint a legkidolgozottabb nemzeti ontológia Constantin Noica nevéhez fűződik, aki mindenestül megkérdőjelezte a historicitást: a történelem beállítása szerint bűn a valóság ellen. A történetiség elfogadása helyett a népi és tudományos gondolkodás új szintézisét kívánta kialakítani: a nemzeti megújulás és az európai integráció nézetei szerint hátramenetet igényelt volna. Mircea Vulcănescu nemzeti metafizikája eközben a *Völkerpsychologie* egyes toposzait fordította át ontológiai nyelvre (259. old.). Ernest Bernea leírásai szerint a román falusi civilizációt elsősorban Istenre nyitottság és sajátos etnikai stílus jellemzi (262. old.). Dan Botta pedig „újrafogalmazta az egész román kulturális kánont az örökké jelenlévő archaizmus értelmében", általában negatívnak tartott nemzeti karaktervonásokat stilizálva mitikussá (263. old.).

A nép lelke Emil Cioran műveiben „egzisztencialista-metafizikai és etnopolitikai" radikalizmusának fedésbe kerülését kutatja. Ezen elemzés tanúsága szerint Cioran úgyszintén a történelem birtokbavételére törekedett: politikai eszkatológiát fejtett ki, pogány nemzeti messianizmust artikulált, modernizációs lázat, nemzeti eksztázist, mámoros Romániát vizionált. A totális forradalom Cioran látomásában „visszatéríti a történelmet az immanenciába, és összhangot teremt az organikus közösség és a modernitás között", állítja a szerző (281. old.). Románia esélyét Cioran ugyanis a temporalitás szemléletének megváltozásához kötötte: a román múlt katartikus jelentéktelenségén alapuló mozgósításra vágyott – ily módon a nemzeti kánonról és alkatról érvényben lévő elképzelésekkel is radikálisan szakított.

Mircea Eliade ezzel párhuzamosan azt fejtette ki, hogy a historicitás egy hanyatló kultúra jele, amely magában hordozza felbomlásának magjait. Eliade a történeti linearitás irányát kívánta megfordítani: el akart jutni a történelem metahistorikus igazolásához, tudjuk meg. Koncepciója szerint a historicitás lerombolásával „a történelmi dicsőség nélküli népek is beléphetnek az értékek univerzumába", hangsúlyozza Trencsényi (284. old.).

Eliade antihistoricista beállítottságával összhangban értelmezte újra a román intellektuális hagyományt is. Az etnicitás és a spiritualizmus kérdését összefűzve „egyre szenvedélyesebben kezdte összekapcsolni a román etnicitás ahistoricitását és a szuprahistorikus nemzeti küldetés elképzelését" (288. old.). Eliade szakralitáskoncepciója a politika és a metafizika szféráit egymásba játszotta: végső horizontként a politika ritualizálása tűnt fel. A nemzeti kollektívum transzcendens értelmezése az erőszak rituális aspektusait is magába foglalta: így írásaiban a Vasgárda nem pusztán szellemi arisztokráciaként tételeződött, hanem „a román karakter eszkatológiai potenciálját" is megtestesíteni volt hivatott, érvel a szerző (293. old.).

A *tânăra generaţie* nemzetkarakterológiai diskurzusának újdonsága Trencsényi szerint abban állott, hogy e szerzők egyrészt a történelembe és a historicitáson túlra ugrás kettősségével dolgoztak, másrészt a spirituális megújhodást összekötötték a kollektivitásba való beolvadással, továbbá a nacionalizmus révén kívántak egyetemes érvényre szert tenni: nagyszabású, eredeti, a formális logikát elutasító és a totalitárius csábításnak behódoló diskurzív keretet alakítottak ki.

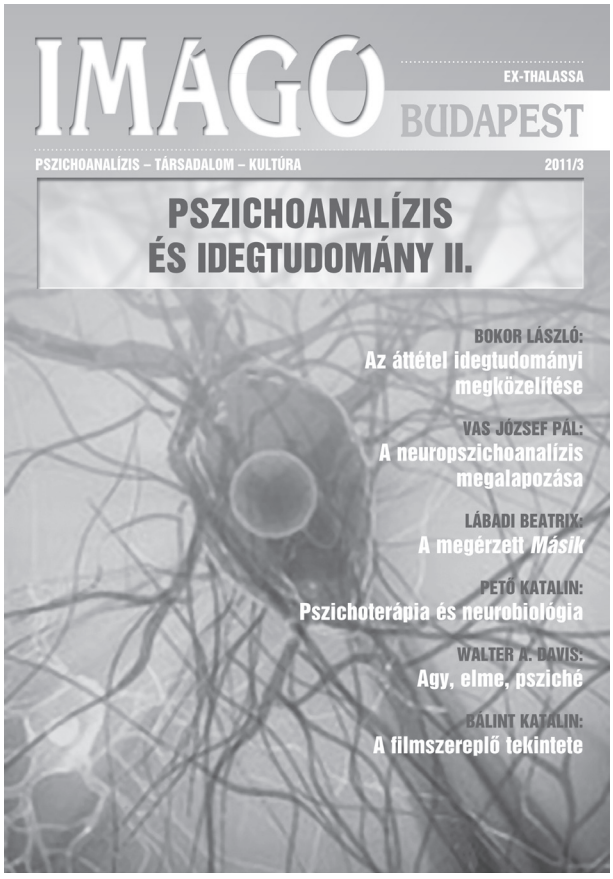

E sajátos tematikájú, interdiszciplináris megközelítésmódú és eredeti konklúziók levonását lehetővé tevő modern román eszmetörténeti nagypanoráma *A nép lelke* empirikus fejezeteinek mindössze egyharmadát teszi ki. Ám a könyv egész koncepcióján érzésem szerint markáns nyomokat hagyott a modernitás rendkívül érdekes, filozofikus, egyúttal több aspektusában sajátosan román problematikája. *A nép lelke* ennyiben Trencsényi azon másutt megfogalmazott tézisét is illusztrálja, hogy a német (koselleckiánus fogalomtörténeti) és az angol (cambridge-i kontextualista) eszmetörténeti kutatás tematikus divergenciája mögött a modernitás kialakulásának és formájának eltérő víziói állnak.[17] E nagymonográfia így nemcsak az összehasonlító eszmetörténet-írás, hanem a kultúrák közötti közvetítés rendkívül értékes példájával is szolgál. ❑

17 ■ Trencsényi Balázs: Eszmetörténeti program és módszertani adaptáció. In: uő: *A politikai nyelvei,* 34. old. A helyi modernitás kialakulásának domináns értelmezése ugyanis Angliában a kora újkor, míg Németországban a felvilágosodás és a romantika perdöntő jelentőségét hangsúlyozza.